

UDK 811.163.6"18":091

Irena Orel

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

irena.orel@ff.uni-lj.si

ROKOPIS DRUŽBA KRALJEVIH VRAT V KONTEKSTU ZGODOVINE OBLIKOVANJA SLOVENSKEGA ČRKOPISA

Prispevek je prvi del predstavitve (opis rokopisa in črkopisa) delno ohranjenega prevoda francoskega polemičnega besedila *Druжба Kraljevih urat* neznanega kranjskega janzenističnega pisca, nastalega v zvezi z verskim sporom med jezuiti in janzenisti v opatiji Port-Royal des Champs v 17. stol. V privezku je besedilo *S. Atanazi* z opisom mučeniškega življenja škofa Atanazija Aleksandrijskega iz 4. stol. in dodano spremno pismo pošiljateljice rokopisa neimenoivanemu duhovniku. Rokopis hrani Nadškofijski arhiv v Ljubljani, vključen je v Register *Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja* in datiran med leti 1820 in 1840. Osvetljuje v času intenzivnih prizadevanj za reformiranje slovenskega črkopisa novo vednost o zasebni ali v ožjem krogu uveljavljeni rabi razlikovalnih grafemov za sičnike in šumevce, ki se z eno izjemo ujemajo z dajničico.

Ključne besede: zgodovinsko jezikoslovje, neznani slovenski rokopisi, slovenski črkopisi, 19. stoletje

This article is the first part of a presentation (a description of the manuscript and the alphabet) of the preserved fragments of a translation of a controversial French text, titled *Druжба Kraljevih urat* (Society of Port-Royal), written by an unknown Jansenist writer from Carniola that was associated with the religious conflict between the Jesuits and the Jansenists at Port-Royal-des-Champs Abbey in the seventeenth century. A text titled *S. Atanazi* with a description of the martyr's life of Bishop Athanasius of Alexandria from the fourth century, and an accompanying letter written by the female sender of the manuscript, who sent the manuscript to an anonymous priest, are also enclosed with the manuscript. It is kept in the Archdiocesan Archives in Ljubljana and is included in the *Register of Baroque and Enlightenment Slovenian Manuscripts* and dated between the years 1820 and 1840. As an artefact from the time of intensive efforts to reform the Slovenian alphabet, this manuscript highlights new information about the private use of distinctive graphemes for sibilants and shibilants that was taking place within limited circles and differed from the traditional Bohorič alphabet (*bohoričica*). All of the new graphemes except one matched the new alphabet created by Peter Dajnko (*dajničica*).

Keywords: historical linguistics, unknown Slovenian manuscripts, Slovenian alphabets, nineteenth century

0 Rokopis *Družba Kraljevih vrat* (NŠAL 102, 52, fasc. 17)¹

0.1 Opis in vsebina rokopisa

Rokopis iz Nadškofijskega arhiva v Ljubljani je preostanek obsežnejšega neohranjenega² prevoda ali priredbe³ verjetno iz francoščine neznanega kranjskega janzenista, ki opisuje krivično preganjanje v dveh večjih verskih sporih v zgodovini krščanstva, med jezuiti in janzenisti v Port-Royalu (Kraljeva vrata) v drugi polovici 17. in začetku 18. stol. ter med patriarhom Atanazijem in heretikom Arijem s privrženci v 4. stol. V prvem delu prispevka bo prikazan njegov enkratni črkopis.

Po obsegu skromnejši (29 popisanih strani poleg platnic in ene prazne strani), fragmentaren in besedilno heterogen rokopis je sestavljen iz treh različnih besedil, dveh daljših istega pisca, prvi z uvodnim naslovom *Druжба Kraljevih vrat* (dalje DKV) popisuje zgodovinske dogodke in osebnosti v zvezi z ideološko kontroverzo v samostanu Port-Royal des Champs;⁴ drugi z naslovom *S. Atanazi*, v privezanem snopiču, pa krivično preganjanje škofa Atanazija Aleksandrijskega od arijancev⁵ v 4. stol., dodano je še spremno pismo ženske osebe, podpisane z začetnicama M. P. Pod oznako Ms 036 v *Registru slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja* s portala *Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja* (dalje NRSS) ga je ekdotično

¹ Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola, ki ga je na ZRC SAZU v Ljubljani razvil Peter Weiss.

² Prim. vsebino pisma.

³ Rokopis se na nekaterih mestih vsebinsko ujema z mnogo obsežnejšim zgodovinskim opisom Jeana Racina v *Abrégé de l'histoire de Port-Royal*, ki ga je posedoval in omenil M. Čop (prim. Tone Smolej, Slovenska recepcija Jeana Racina, *SR* 47/3, 1999, 302–03), kar bo obravnavano v 2. delu prispevka.

⁴ Port-Royal je ženska benediktinska opatija, ustanovljena 1204 na posestvu Porrois v dolini Chevreuse pri Versaillesu in je od l. 1225 pripadala cistercijankam. Jacqueline Marie Angélique Arnauld je l. 1625 sedež opatije prenesla v Pariz. Ko je postal duhovni upravitelj opatije Saint-Cyran (Jean du Vergier de Hauranne (1581–1643)), prijatelj nizozemskega teologa Cornelija Jansena, je l. 1638 z »gospodi oz. puščavniki« Port-Royala Antoinom Arnauld, Pierrom Nicolom, Isaacom Lemaistrom de Sacyjem osnoval Male šole (1637–1660) za pripravo na študij (obiskoval jo je tudi Jean Racine). Opatija je postala žarišče janzenizma in borbe za novi duh v verskem, političnem in družbenem življenju, okrog nje so se zbirali pomembni predstavniki družbe, intelektualci, teologi, filozofi, pravniki, zdravniki, literarni ustvarjalci, ki so jih tudi preganjali in zapirali. Tu so nastajala pomembna teološka in znanstvena dela (prevod *Svetega pisma*, logika, slovnica francoskega jezika), ki so povzročila spore v cerkvenih krogih in od l. 1656 obsodbe janzenistov. L. 1660 je papež Aleksander VII. zaprl Male šole, l. 1665 so bile nune iz pariškega samostana izgnane v samostan Port-Royal des Champs, ker niso hotele podpisati formularja o obsodbi Jansena (na tej točki se začena rokopis) in niso imele več pravice prejemati zakramentov. L. 1669 je po sklenjenem dogovoru s papežem Klementom IX. sledilo obdobje desetletnega miru s podporo vojvodinje Longueville (Anne Geneviève de Bourbon (1619–1679)), sorodnice kralja Ludvika XIV., po njeni smrti so se spori nadaljevali in samostan ni smel sprejemati novink. L. 1708 je bila opatija razpuščena z bulo papeža Klementa XI., redovnice so bile l. 1709 prisilno pregnane v druge samostane, l. 1711 pa je dal kralj Ludvik XIV. porušiti večino samostana (enciklopedija.hr; en. wikipedia; Pelko 2016: 6).

⁵ »Arijanstvo je bilo eden od prvih večjih doktrinarnih sporov v krščanstvu.« (Wikipedija, na spletu.)

opisal Matija Ogrin,⁶ ga opredelil kot »del prevoda polemičnega francoskega besedila o dogajanju in verski kontroverzi v samostanu Port Royal v letih okrog 1669«⁷ in ga na podlagi analize dveh vrst papirja (prvi na ročno, drugi na strojno izdelanem) datiral v prvo polovico 19. stol.: »ne po: 1850, ne pred: 1820: med 1820 in 1840« (prav tam).

Poleg temno sivih platnic (na hrbtni strani je kot moto zapisano besedilo »Jef jim jedel v bukovi fenzi in jim pretečene űafe premiűlual in moje ferce je grosovitno milo poűtalo«, spodaj je dodan z močnejšim črnilom pripis »lazaruf iű gefhtor ben« iste roke) obsega 29 strani kasneje ostraničenega besedila, ki mu sledi prazna stran, na straneh 30–31 pa pismo. Vključuje besedili iste roke: prvo je dvodelno (na 8 folijih, 1–16): 1a) »*Druűba Kraljevih urat*« je tretjeosebna, čustveno prizadeta pripoved nekega kronista, simpatizerja janzenizma, o zgodovinskih dogodkih in jezuitskem preganjanju janzenistov v samostanu Port-Royal des Champs, ki razkriva trpljenje nedolžnih redovnic, obtoženih nemorale in laži, do njihovega izгона; 1b) »*Modrijani, Puűavniki in Spokorniki v klootur*«⁸ *Kraljevih urat*« (11–16) se deli na sedem enot in predstavlja kratke življenjepise sedmih učenjakov, povezanih s samostanom:⁹ Arnaud Robert d'Andilly¹⁰ (11–13), Luzanci, Arnaudov sin¹¹ (II: 13), Anton le Maître¹² (III: 13), de Sericourt, le Maîtreov brat¹³ (IV: 13–14), Anton Singlin¹⁴ (V: 14–15), Claude (Klod) de Sainte-Marthe¹⁵ (VI: 15–16), Janez Hamon¹⁶ (VII: 16). 2) V privezku je na drugih 8 folijih (17–29) z isto roko zapisano besedilo z naslovom *S. Atanazi* (NRSS),

⁶ Dr. Ogrinu se zahvaljujem za posredovanje posnetkov rokopisa. Diplomatični prepis rokopisa je naredila diplomantka prve stopnje slovenistike Anja Pelko, v nadškofijskem arhivu priskrbela fotografijo manjkajoče strani 18 in ga jezikovno obravnavala v diplomskem delu (Pelko 2016, mentorja M. Ogrin, I. Orel).

⁷ V rokopisu je zajeto širše obdobje 17. stol. od poročanja o prisili nun v podpis laži, da je Janzenius učil pet krivih naukov l. 1665 (DKV, 1), do uničenja samostana l. 1711, z omembo smrti sestre S. Anastazije Mesnil l. 1716 (DKV,10).

⁸ Pomota namesto *klootru*.

⁹ Imena so navedena po rokopisu.

¹⁰ Robert Arnauld d'Andilly (1589–1674), Antoinov brat, državni svetovalec, pomemben pesnik, pisatelj in prevajalec v 17. stol. (fr. wikipedia).

¹¹ Luzancy Arnauld d'Andilly se je tam šolal in se vrnil l. 1643 ter prevajal patristična dela. (Strayer 2008, 2012: 90.)

¹² Antoine Le Maistre (1608–1658), janzenistični odvetnik, avtor in prevajalec, ki se je mlad umaknil v Port-Royal in postal prvi puščavnik (fr. wikipedia).

¹³ Simon Le Maître de Sericourt (1611–1650) je bil v vojaški službi in se je umaknil v samostan (Sedgwick 1998, 86; Rivet de La Grange 1723, 390–91).

¹⁴ Antoine Singlin (1607–1664) duhovnik, učenec opata Saint-Cyrana, je bil eden od ustanoviteljev šole v Port-Royal des Champs in duhovni direktor skupnosti (fr. wikipedia).

¹⁵ Claude de Sainte-Marthe (1620–1690), teolog in asketski avtor, je vstopil v Port-Royal in bil dvakrat preganjan (biblicalcyclopedia, na spletu).

¹⁶ Jean Hamon (1618–1687), zdravnik in pisec zdravniških in teoloških del (en. wikipedia).

o krivicah in trpljenju sv. Atanazija¹⁷ od izvolitve za škofa v Aleksandriji ter nadaljnjih 47 let do svečanega pogreba in izvolitve naslednika Petra, ko se preganjanja še niso končala.

3) Nedatirano spremno pismo pošiljateljice rokopisa M. P., morda redovnice, ži-veče izven Ljubljane, ki ne simpatizira z janzenisti, saj zagotavlja, da je »ta gospod« (pisec) ne bo zapeljal v zмотo,¹⁸ neimenovanemu duhovniku v Ljubljani, ki ga ogo-varja »Višjokovredni Gofpod Gofpod Duhni Оче!«, ima poseben pomen za histori-at rokopisa.¹⁹ Osvetljuje nekatere pomembne okoliščine o njem, seznanja z večjim obsegom rokopisov,²⁰ izpostavlja seznanjenost oblasti z janzenistično usmerjenostjo avtorja ali vsebino rokopisa,²¹ poudarja dodatno nevarnost za pisca teh listov, po-jasnjuje fragmentarnost z njenim požigom ostalih delov rokopisa, ki jih ni poslala zaradi preobčutljive vesti, da bi škodovala piscu, seznanjenosti nadrejenih z vsebino, pa tudi zavedanja svoje minljivosti, da v življenju ne bi uspela vsega prebrati, in ne-gotove prihodnosti na svetu in v večnosti. Prejemnik zvezkov jo osebno pozna,²² saj ve za njeno tenkočutnost. Pismo preveva konspirativnost in je čustveno intonirano, saj piska izraža svoje občutke krivde in hude muke, če bi pisec zaradi nje še bolj trpel.²³ Na koncu se mu opravičuje za to pisanje in omenja mater (rodno ali redovno?), ki se nerada vmešava in zato tega ni (ustno?) sporočila.²⁴

0.2 Pisec oz. prevajalec rokopisa

Teološka spora med janzenisti in jezuiti ter Atanazijem in arijanci je poslovenil še neugotovljeni pripadnik janzenistov na Kranjskem. Pisca se zaradi vrste (francosko izobraženih) janzenistov gorenjskega rodu (zaradi gorenjskih značilnosti), še ni dalo določiti. Znani janzenisti, kot so Jakob Zupan, ki je nasprotoval cirilичnim znakom metelčice in pisal pesmi brez črk *s* in *c*, ali njegov stric, Jurij Zupan, profesor pasto-

¹⁷ »Sveti Atanazij Veliki oz. Aleksandrijski (295?–373, Aleksandrija v Egiptu) je krščanski svetnik, aleksandrijski patriarh, eden izmed velikih starokrščanskih cerkvenih učiteljev, razlagalec svetega pisma in nasprotnik arijanstva (sl.wikipedia). Kljub podlim spletkam arijancev (»krivovercev«), ki so ga lažno obtoževali na sodišču, pred cesarjem, papežem idr., da so ga odstavili, večkrat izgnali, se je vedno izkazala resnica in njegova nedolžnost.

¹⁸ »K/ar Cerkev prekolne, To tudi jef Prekolnem« (prav tam).

¹⁹ V NRSS povezaava z rokopisom ni eksplicitna: »Pismo je bilo spremni dopis ob nekem poslanem gradivu, in pojasnjuje, zakaj je pošiljateljica še več drugih knjig in papirjev sežgala.«

²⁰ Avtorica poslanske liste imenuje »teke« 'zvezke', »bukvce« in »popirji« (DKV, 30), kar kaže na večji prvotni obseg rokopisa.

²¹ »/f/ej Vladnik xe zdavnej to znajo in vedo kar je notre« (prav tam). Razlaga izraza sledi v 2. delu prispevka.

²² »(/k/do me bo poznal če bi me Oni ne)« (prav tam).

²³ »/b/i me blo znalo to zlo nepokojno sturiti, ko bi bla začela fi domimluvati, de Gospod zavolj mene me kej vev terpe, ko imam v/efkozi zavelj tega grozne martre, ko bi bla jef kriva de bi kdu kej terpel, po/ebnu pa ranjeniga me belj raniti, to me groza preleti.« (prav tam).

²⁴ »Rotim Jih de bi Jem ne blo preveč, de fim fi upala pifati Jim enomalo, zato fim pifala, ko se mati ne radi kej vme/ me/ajo, de bi mi z- befedo opravli kar je treba.« (prav tam, 31). Homonimnost osebozna-imenske (*mi*) in glagolske oblike (*bi opravli*) glede na osebo povečuje nejasnost povedanega.

ralne teologije, ali njegov naslednik Jožef Poklukar, ki je bil po Popoviču in Zoisovih sodelavcih snovalec splošnega latiničnega slovanskega črkopisa, a ni bil janzenist,²⁵ ali Metelkovi somišljeniki (zaradi drugačne pisave) ne pridejo v poštev. Tudi kontroverznega svobodomisleca in preganjanega frankofila Martina Kuralta, ki je bil od l. 1823 do smrti l. 1845 preganjan v Mirovo na Moravskem in bi po duhovnem profilu najbolj ustrežal (tudi začetnici M. P. se ujemajo z imenom njegove sestre Marije Pasler), zaradi drugačnih jezikovnih značilnosti (Pirjevec: SB) ne moremo določiti za pisca besedila. Preveriti bi bilo treba še rokopise janzenistov Janeza Adama Travnja, Gašperja Švaba, Jožefa Dagarina, Urbana Jerina idr. (Čebulj 1922: 31–34).

1 Črkopis v rokopisu – med bohoričico, dajničico in metelčico

1.1 Zapis sičniških in šumevskih fonemov v predhodnih črkopisnih sestavih in v rokopisu

1.1.1 Rokopis prinaša nova spoznanja o različnih, v zasebnih ali v ožjih krogih rabljenih črkopisnih sestavih, sovpadajočih s časom reformiranja bohoričice, ki sta jo skušala nadomestiti dva slovniška poskusa nadgradnje, Dajnkov vzhodnoštajerski (od 1824) in Metelkov kranjski reformirani črkopis (od 1825). V rokopisu so vidni grafemi vseh treh črkopisov: večinsko (razen za *š* in delno *s*), se ujema z dajničico,²⁶ ostanek bohoričice je položajno na začetku besede oz. nedosledno in v pismu dosledno ohranjen zapis *ʃ* za nezveneči pripornik *s*, ki je sicer zapisan kot *s*, samo z metelčico se ujema cirilični grafem za šumevec *š*, z dajničico in metelčico pa cirilični grafem za zlitnik *č*.²⁷

1.1.2 Bohoričica, ki jo je l. 1550 oblikoval Primož Trubar, Sebastijan Krelj razločil grafeme za zveneče sičnike in šumevce od nezvenečih,²⁸ Adam Bohorič izpopolnil z *j* in uzakonil v slovnici Jurij Dalmatin uveljavil v *Bibliji*,²⁹ se je uporabljala vsaj do 40. let 19. stol. zlasti v osrednjeslovenskem knjižnem jeziku, vstevši tudi osrednještajerski, koroški in primorski prostor, v slednjem tudi z vplivi italijanske grafike, ne pa

²⁵ Prim. Lukman, SB. O njegovi reformi črkopisa.

²⁶ Dajnko v slovnici vzporeja v tabeli kranjskim še nemške, italijanske, francoske in hrvaške grafeme (Dajnko 1824: 2), v *Čelarstvu* (1831) pa uvodoma za šest slovenskih črk poda »/s/tarešo mnogotero pisanje«, ob kranjskem še hrvaško, ogrsko, nemško, slavonsko, dalmatinsko, srbsko, poljsko in češko, iz katerega je razvidno, da se »c« ujema z vsemi, »s« z zadnjimi petimi, »z« pa z vsemi razen nemškim, za šumevce ima enak cirilični znak le za *č* in *ž* (»Slav., Dalm., Serv.«), za *š* pa ga nima nihče in ga je lahko povzel po Popovičevem znaku za *s*.

²⁷ V opisu rokopisa v NRSS je navedena pisava metelčica (»Rokopis v metelčici je del prevoda [...]«) in omenjen pisec iz janzenistično usmerjenega Metelkovega kroga. Primerjava grafemov kaže, da se z metelčico ujema samo cirilični znak *ч* za *č* in ciriličnemu *ш* podoben Metelkov **W**, ki je v rokopisu zapisan kot *ω*, *x* za *ž*, ki je v metelčici zapisan s ciriličnim *ж*, pa se ujema z dajničico, ki ji je skupen tudi *ч* in zapis grafemov za vse tri sičnike (*c*, *z* in večinsko za *s*). Gre za (naključen) izbor grafemov iz različnih (tudi starejših slovanskih latiničnih) sestavov. Prim. preglednico pod 1.2.2.

²⁸ Rigler to povezuje s Kreljevim zgledovanjem po glagolski in cirilski grafiki (1968: 219).

²⁹ Prim. Ramovš 1971, 115–34, Rigler 1968, 219–29, Toporišič 1986, 271–304, Merše idr. 1992.

v ogrskem delu kraljestva prekmurski in pod vplivom kajkavskega knjižnega jezika tudi vzhodnoštajerski in delno belokranjski prostor zaradi rabe madžarskega črkopisa (ogrice). Imela je nemške grafeme za sičnike (f s kombinacijo ff zlasti med samoglasnikoma in fs predvsem v izglasju) za nezveneči pripornik (kasneje redko v rokopisih tudi sf) in s za zvenečega, z in c pred sprednjima samoglasnikoma e in i po latinščini za c³⁰) in dvočrkja za šumevce, tj. z dodanim h ob grafemih za sičnike: zh za č, fh za š, sh za ž. Trubar po nemščini ni upošteval razločevalnega zapisa po zvenečnosti, od Krelja dalje pa se ločuje (ne)dosledno.³¹ Od 17. stol. je ponekod opazna tudi posplošitev dvočrkja sh za oba priporniška šumevca š in ž.³² V rokopisih variantno nastopajo tudi nemški in po njih poenostavljeni zapisi za č (npr. tʃch, tʃh, tsh) in š (fch, sch, ft za št idr).

1.1.3 Reformiranje bohoričice je potekalo od srede 18. stol., ko je Popovič uvedel nove znake za sičnika s in z, tj. s, z, razen za c, ki je ostal z po bohoričici, za šumevce č, š in ž pa ima u, o, ω; za h piše x, za nj pa ñ.³³ Nadaljnji razvoj pisave kaže, da je Popovičev sprva rabljen cirilični š (ш) za ž kasneje značilen za Metelkov š, s črtico zgoraj (ш̄) pa za š (prim. preglednico pod 2.2.2). Kasnejši Dajnkov znak za š (s), ki ga najprej piše kot s,³⁴ pa je Popoviču označeval fonem s.³⁵ Čeprav Kidrič (SB) Popovičev predlog hkrati pohvali (npr. ker vsak znak zastopa svoj glas) in pograja (neizvedljivost, »naivno omalovaževanje tradicij«, » za Slovence nepotrebna in neestet-ska zabloda«), mu priznava, da je spodbudil nadaljnja prizadevanja za izpopolnitev slovenskega črkopisa. Njegov poskus zamenjave z znaki, podobnimi cirilskim (iz *Untersuchungen vom Meere* (1750) in njegovega slovničnega in slovarskega gradiva), namenjen vsem evropskim jezikom, so poznali v Pohlinozem in Zoisovem krogu (Kidrič 1929: 159).

³⁰ Prim. Toporišič 1986, 273; Mugerli 2010, 12.

³¹ Toporišič v zvezi s tem navaja Kopitarja in Škrabca (prav tam, 273, 1989, 237–38).

³² Pri Skalarju (1643) je tudi f redke (Toporišič 1989: 236).

³³ Kidrič navaja, da je Popovič izhajal iz Valvasorjeve cirilsko-glagolske tabele in uvedel preoblikovana znaka za č in ž, ki ju opiše: »za č nekoliko drugačen znak kot v s polkrožcem in zgoraj z zavihki navzven (podoben ciriličnemu ž)«, tj. u, za ž pa oglati cirilični š s krajšo srednjo navpično črto. Fonem š je pisal s tričrkjem na nemški način, enako c z z (kot v bohoričici). Kasneje je svoj črkopis dodelal in za ž pisal »praviloma grški okrogli omega (oglati cir. š se rabi za ž le na 5 listkih, ki so po vseh znakih starejši od drugih, med njimi beleži 1 besedo iz Škofje Loke), za š omego s črto nad znakom; za z cir. z s spodnjo vijugo na desno; za s znak, ki je podoben zgoraj odprti osmički; za h cir. h; za nj n z dvema pikama zgoraj.« (SB, na spletu).

³⁴ Štrekelj ugotavlja, da je »podobno Pohlinozemu znamenju za z: 8 oziroma znamenju za š, kakor ga je rabil Dobrowsky v časniku „Slawin“«, kar je pač posneto po glagolskem ſ̣ (1822: 40).

³⁵ O tem prim. preglednico v Popovič 2007, 10, kjer pa ni ločevanja med grafemom za c in z, ki je v rokopisu vidna in je opisana pri Kidriču. V ZRColi se od l. 2016 pod 01BA nahaja nov znak za Popovičev z, tj. z, za katerega gre zahvala Petru Weissu.

1.1.4 Popoviču je sledil o. Marko Pohlin z zamenjavo grafemov v bohoričici (po Hipolitu³⁶) za fonemska para *s – z* in *š – ž*,³⁷ kar je utemeljil s pisavo v latinščini in nemščini, in uvedel zanj (za Gutsmanom) razlikovanje velike začetnice (*8, 8h* za *Z, Ž*),³⁸ ki se ni uveljavilo. Še v prvi polovici 19. stol. sta se uporabljali označevanji za nezveneči priporniški par z dvakrat obrnjeno vejico Ožbalta Gutsmana (*„S, „Sh* za *S, Š*).³⁹

1.1.5 V iskanju ustrežnejših grafemov za sičnike *c, s* in *z* in zlasti z dvočrkji pisane šumevce *č, š* in *ž* so si v začetku 19. stol. na pobudo Žige Zoisa in Jerneja Kopitarja, ki je tudi sam snoval nov črkopis brez dvočrkij in nadvrstičnih znakov, primeren za vse avstrijske Slovence kot pred tem že Dobrovski (Kidrič 1929: 160), cerkveni in posvetni izobraženci, jezikoslovci in drugi slovensko pišoči prizadevali izpopolniti pisavo in uvajali iz drugih pisnih sestavov, zlasti cirilice, drugačne grafeme, neodvisne od nemških, italijanskih na zahodu ali madžarskih vplivov na vzhodu.

Zoisova vodilna organizacijska in posredovalna vloga, razvidna iz pisem, se izkazuje predvsem v njegovem vplivu na potencialne oblikovalce novega črkopisa in v posredovalni vlogi, spodbujanju Kopitarja k čimprejšnji uresnitvi črkopisa, na katero sta čakala prevajalec *Svetega pisma* Matevž Ravnikar in sestavljavec slovarja Valentin Vodnik (npr. v pismih 20./22. 7. 1812, 18. 2. 1814 (Vidmar 2009: 189, 233–34)).⁴⁰ Vidmar na podlagi Zoisovih pisem Kopitarju sklepa, da je Zois »samostojno premišljeval o najprimernejši obliki pisave za slovenščino, pa tudi za druge slovanske jezike«, in ugotavlja: »Očitno je bil torej Zois prepričan, da mora prav slovenski prerod – nedvomno zaradi starosti jezika in njegove povezave s staro cerkveno slovansčino – prispevati novi črkopis in tako postaviti sodobni temelj slovanskih kultur.« (prav tam: 228). Poudarja Zoisovo usmerjevalno »ključno mecensko in mentorsko vlogo« »pri pripravi reforme slovenske oziroma slovanske latinice«, ki jo »potrjuje pismo Dobrovskega (22. 2. 1811), namenjeno kranjskim slavistom« (prav tam: 228). Januarja 1812 (prav tam: 231) je Zois svetoval, naj Kopitar in Dobrovski reformo izvedeta »v hipu«, ne da bi se preveč ozirala na nepregledno množico svetovalcev in kritikov. Vpeljava izbranih cirilskih črk se je Zoisu zdela sprejemljiva (Vidmar 2007: MP 43, 20./22. 7. 1812). V pismu (6. 4. 1812) Zois z nestrpnostjo pričakuje »razčlemba slovanskih pisav ter načrtovano gravuro novih črk« (prav tam: MP 35) in sprašuje po detajlih glede črk. V zadnjem pismu Kopitarju (8. 10. 1818) pa obžaluje, da ne bo doživel izpolnitve prerodnega programa in še zadnjič nastopi v mentorski vlogi, opominjajoč, da »javnost nestrpno pričakuje novo abecedo, po njej pa še slovnico in slovar« (prav tam: 164).

³⁶ Prim. Toporišič 1989, 241.

³⁷ Prim. Križaj 1978, 292, Honzak Jahić 2003, 336, Orel 2013, 311–12.

³⁸ Prim. Pohlin, *Tu malu besediše treh jefikov*, 1781; Pohlin 1783, 16–17.

³⁹ Prim. Gutsman 1777, 2–3.

⁴⁰ Vidmar je iz korespondence razbral prizadevanja preroditeljev in potek snovanja novega črkopisa v Zoisovem krogu, ki v drugem desetletju 19. stol. ni privedel do končne izpeljave (prav tam, 227–37).

1.1.6 Kopitar je že od l. 1808 v slovnici⁴¹ in pismih izražal željo po novem rimskem oz. latinskem Cirilu,⁴² ki bi izoblikoval ustrezen črkopis za vse latinične Slovane. Desetletje je upal, da »bi zahodni Slovani, ki pišejo z latinico, najprej vsaj Cisdanubijci, dobili enoten alfabet, ki bi združeval zapadno eleganco s cirilsko enostavnostjo« [...] Ker je zaman prosil Dobrovskega za sestavo slov. alfabeta, se je naposled sam lotil tega problema, o čemer je poročal 10. marca 1812 Zoisu.« (Kerne).

Kopitar je že ob nastanku Ilirskih provinc sprevidel možnost za osnovanje enotnega slovanskega črkopisa. Ker maršalu Marmontu zamisli ni uspel predstaviti osebno, je Zoisu, ki bi lahko uspešno posredoval pri njem, v pismu 18. 10. 1809 omenil spomenico. Tudi njegov poskus vplivanja prek Jakoba Zupana na profesorja Sivriča, ki ga je Marmont pripeljal v Ljubljano, da bi poučeval srbohrvaški jezik (pismo 25. 1. 1810), ni bil uspešen (Vidmar 2009: 229). Predvidel je tudi natis francosko-slovenskega slovarčka v poenotenem hrvaškem, kranjskem in ilirskem črkopisu, ki bi ga sestavil sam z Dobrovskim (ob tem navede tudi zglede z vpeljavo ciriličnih znakov za č, š in ž: npr. francosko *femme*, kranjsko, hrvaško, ilirsko *жена* za shena, sena, žena; *plaisanterie*, *uala* za shala, shala, sciala, scala; front, *celo* za zhelo, cselo, shelo) (25. 1. 1810, Kidrič 1941: 136). Zavedal se je nujnosti podpore Dobrovskega, zagrebškega škofa Vrhovca idr. Dobrovski je »pozno poleti 1810 pozorno analiziral razne predloge o novih znamenjih, med njimi Vodnikovega, ki pa Kopitarja in Zoisa ni zadovoljil, ker ni ustrezal vsem jezikom (18. 9. 1810, prav tam: 231). Ker Dobrovski zaradi slabega zdravstvenega stanja ni predlagal novih črk in je zavračal Popovičeve, Bilčeve, Vodnikove in Kopitarjeve predloge (Kidrič 1929: 160), je to vlogo od l. 1812 dalje prevzel Kopitar in je odslej od Dobrovskega pričakoval le priporočilo za svoj predlog, s katerim je odlašal, ker z zamenjavnimi ciriličnimi črkami ni bil zadovoljen (29. 4. 1812 v pismu Zoisu (Vidmar 2007: MP 37) omenja, da si bo morda »le sposodil cirilske znake in jih približal latinskim«).

Vidmar (2009: 235) ugotavlja, da je iz Vodnikovega pisma (Priatelj 1926: 139) razvidno, da je Kopitar predlagal naslednje črke: c namesto z, x namesto sh, z namesto s in še ω, ιι in ε. V pismu Zoisu je 5. 3. 1815 zapisal, da do c in x čuti enak odpor kakor naslovnik (prav tam). Priatelj (1935: 85) je »novi kombinirani črkopis, ki naj bi ga potem prevzeli še drugi katoliški Slovani Avstrije«, opredelil kot »nekak večni Kopitarjev »konjiček«. Kljub Zoisovim, Jarnikovim (Kidrič 1929: 161) in sredi l. 1815 tudi Vodnikovim pritiskom zaradi težnje po idealnem črkopisu brez ciriličnih in nadvrstičnih znamenj ter želje po podpori Dobrovskega in drugih slavistov dokončne-

⁴¹ Kopitar je navedel v slovnici (Kopitar 1809: 159), »da bi morali Slovani dvajsetim črkam latinske abecede dodati „še kakšnih 9 novih enojnih pisnih znamenj“, ki bi se po podobi ujemale s starimi« (Vidmar 2009: 228). Po Zoisovi spodbudi v pismu (14. 1. 1809) v Dodatek vključi Lindejevo zamisel iz poljskega slovarja o skupnem slovanskem knjižnem jeziku s komentarjem o nujnosti enotnega črkopisa (Kopitar 1809: 459).

⁴² Prim. Kopitar 1809, 159. Vidmar (2009, 143–44) ga opredeli za enega zanimivejših psevdonimov v zvezi z reformo slovanske latinice, ki l. 1809 v pismih Zoisu poleg sv. Cirila poimenuje zelenega tvorca slovanske latinske pisave, l. 1810 Franca Bilca, l. 1811 Dobrovskega, v zvezi s prenovo latinske abecede južnoslovanskih jezikov v Ilirskih provincah omenja tudi sebe, »kar je pomenilo, da vidi v reformi slovanske latinice osebno nalogo«.

ga predloga ni izoblikoval. Tudi predlog Dobrovskega, da bi prevzeli češki reformirani črkopis, tedaj ni bil sprejet,⁴³ in smo sporne grafeme namesto po njem sprejeli z ilirskim povezovanjem po Gaju.

Z rokopisom se ujemajo v pisnih večkrat omenjeni grafemi *c* za *c*, *ч* za *č*, *ш* za *š*, *z* za *z*, *x* za *ž*, vsi razen *ш* so ujemalni z dajničico, *ч*, *ш* pa sta skladna z metelčico.

1.1.7 Valentin Vodnik je že v *Povedanju od slovenskiga jezika* (Lublanske novice 1797–1798) izrazil potrebo po spremembi črkopisa v primerjavi z latinščino za foneme *z*, *s*, *ž*, *š*, *č* (Toporišič: SB). V pismu Kopitarju 1. 3. 1810 (Vodnik 1988: 284–86) omenja, da Popovičeve črke niso ustrezne, svoj predlog pa bo poslal neposredno Dobrovskemu (»Jes fvojo mijel imam inu jo bom jam Dobrovjku pijal, de mi jo kdo nevrade, inu Jebi ne perlafti.« (prav tam: 285)). Prijatelj (1924: 163, op. 52) dodaja, da je razen Dobrovskemu ta listek izročil tudi Zoisu s skoraj istim besedilom: »Vodnik je na tem »listku« za Dobrovskega Popovičev črkopis odklanjal in predlagal za *fh* = *ш*, za *s* = *з*, za *sh* = *ж*, za *zh* = *ч*, za *szh* = *щ*«⁴⁴ po cirilici. Zois in Kopitar zaradi želje po enotnem slovanskem črkopisu Vodnikovih predlogov nista odobraval.

Ko je prevzel sestavo črkopisa Kopitar, je Vodnik pričakoval od njega nove črke za svoj nemško-slovensko-latinski slovar, zato ga je v pisnih opominjal od l. 1812 do 1817. Zaradi neuresničenega črkopisa do natisa slovarja ni prišlo. V pismu Kopitarju 12. 8. 1815 (Prijatelj 1926: 139, Vodnik 1988: 294–96) Vodnik navede 11 posebnih grafemov: *c* = *ts*; *e* = *e*, *ä*; *je* = *č*; *c* = *ç*; *o* = *ozki o*; *ω* = *ao* (*široki o*); *s* = *f*, *ss*, *ff*, *β*; *x* = *sh*, *ж*; *tj* = *h*, *ш* = *sh*, *fch*; *ш* = *fzh*, *shzh*, *ь* = *j* (*gospodj* der Herr), med katerimi so mu novi le *ε*, *ω*, *ч*, *ш*, *ш* za *š* pa je obrnjeni *m*, skupno torej 28 grafemov (*a*, *b*, *c*, *d*, *e*, *f*, *g*, *h*, *i*, *j*, *k*, *l*, *m*, *n*, *o*, *p*, *r*, *s*, *t*, *u*, *v*, *x*, *z*, *ε*, *ω*, *ш*, *ч*). Vodnik v pismu 22. 10. 1817 (Prijatelj 1926: 143, Vodnik 1988: 300) Kopitarju sporoča, da je z novimi črkami zadovoljen in jih bere takole: »*Novem novi typi, si sapio, mihi fere satisfaciunt, sie enim lego* *ч* = *zh*, *s* = *kurzes u in kup der Haufen*, *ε* = *ä*, *ь* = *muta vocalis*, (*l*) = *ao in ozha pater*, *x* = *sh*, *n* = *nj*, *z*⁴⁵ = *s*, *h* = *nescio*«. Cirilčna *ш* in *ш* sta mu samoumevna, namesto *h* pa predlaga *tj*, to je *tj* ali *t* in *j* brez pike, enako tudi za *lj* in *nj*.

Iz nabora predlaganih grafemov je razvidno, da je Vodnik predvidel že vse v rokopisu zapisane črke. Tudi metelčica ima nekatere pri Vodniku navedene grafeme. Dajničica se z izjemo grafema za *š* ujema z njegovimi predlogi črk.

⁴³ Kopitar že v slovnici poudarja doslednost, »najlažji pisni način«, a kritizira njegovo neuglajeno zunanost s piko ali klinom. Tudi Čop (1833) se s češkimi »čirečarami« zaenkrat ni strinjal (Toporišič 1991: 468).

⁴⁴ Toporišič v SB nasprotno poudarja Popovičevo preoblikovano izhodišče za Vodnikov predlog in Kopitarjevo posredništvo: »Na podlagi Popovičevih črkovnih modifikacij v glavnem latiničnih črk za zaznamovanje slov. glasov *č*, *s*, *ž*, *š*, *ž*, *š*, *ñ* (gl. SBL II, 452) je V. prek Kopitarja predlagal Dobrovskemu marca 1810 za šumevce, tudi za *šč* ipd., ustrezne cir. črke, za glas z cirilski *з*, sicer pa še *h*, *nj* in *fs* (zadnje za glas *s*). Ugotavlja, da je bil Dobrovski »s predlogi kar zadovoljen« in Vodniku priznava, da je bil »na svoj način udeležen pri preoblikovanju bohoričice, kar se je nato dovršilo v 40-ih letih«.

⁴⁵ Pri Vodniku je zapisan na tem mestu *f*.

1.1.8 Težnje po izboljšavi pisave so dosegle vrh ravno v okvirnem času nastanka rokopisa v 20. letih 19. stol.⁴⁶ Šele l. 1820⁴⁷ je bil na Dunaju pravopisni shod, ki ga je predlagal Zois že l. 1812. Sestali so se Dobrovski, Kopitar, Matevž Ravnikar, Metelko, Kalister, Šlaker (Vidmar 2009: 236), a do dogovora ni prišlo (Fekonja 1891: 617). Kopitar »v skladu s svojo dotedanjo nevtralno držo ni predlagal dokončnih rešitev« (Vidmar 2006: 228).⁴⁸

1.1.9 Od l. 1834 do 1860, ko je bila objavljena zadnja *Poskušnja*, se je za reformo pisave neutrudno in neuspešno prizadeval snovalec vseslovanskega in univerzalnega črkopisa, sto let kasneje nadaljevalec Popovičeve vseevropske zamisli slovanskega črkopisa, učitelj bogoslovja Jožef Poklukar,⁴⁹ Slomškov učitelj v Celovcu in nato prijatelj, ki se je začel ukvarjati s slovenskim črkopisom že proti koncu bivanja v Celovcu ok. 1830 (Lukman: SB). Od l. 1834 do l. 1860 je pripravil več predlogov za reformiranje črkopisa, tudi z variantnimi grafemi, prikazanimi z zgledi zapisov očenaša v slovenščini (Poklukar, Novice 1851, Novice 1860).⁵⁰ Vsaj v kasnejšem času ne uporablja v rokopisu izkazanih grafemov.

1.2 Zapis sičnikov in šumevcev v rokopisu

1.2.1 Rokopis ima črkopis s posebnimi grafemi za sičnike in šumevce v času rabe metelčice (1825–33) in dajničice (1824–38) in je bil morda rabljen tudi še po njuni prepovedi.

Predstavlja kombinacijo ali slučajni sovpad grafemov iz vseh treh sočasnih sestavov ali predhodnih predlogov od Popoviča do Zoisovih sodelavcev. Ostalih posebnih grafemov ne izkazuje.⁵¹ Pisava tudi ni imela kriptografskega značaja.

Ujema se predvsem s sočasno dajničico: kot v gajici za vse tri sičnike *c*, *s* (razen v pismu in položajno na začetku besede),⁵² *z* in še za šumevca *č* (cirilični ч) in *ž* (x), ki pa je v cirilici označeval fonem *h* in je lahko sprejet iz hrvaške pisne tradicije: Štrekelj

⁴⁶ »Februarja leta 1814 je Zois Dobrovskemu zaželel moč, da bi določil nove črke. Do predlaganega srečanja z Dobrovskim glede črkopisa je prišlo šele po Zoisovi smrti.« (Prijatelj 1935: 85).

⁴⁷ Po SB (Maks Miklavčič, Šlaker, Janez Nepomuk) je bil shod l. 1821.

⁴⁸ Pozitivno predstavi izid shoda E. Kernc (SB): »K.-jeva želja po reformi pravopisa se je izpolnila šele 1820, ko je ob črkopisnem shodu na Dunaju nastala metelčica, ki pa ni popolnoma odgovarjala njegovim zahtevam.«

⁴⁹ Ankündigung eines nächst zu veröfentlichenden allgemeinen lateinisch-slavischen zugleich deutschen, französischen, italienischen u. eventuell auch eines Universal- oder Welt-Alphabetes, mit Beigabe eines Brevi manu – Vorschlages des slovenischen Alphabetes als Probe, Ljubljana 1851.

⁵⁰ *Kmetijske in rokodelske novice*, 9/27, 2. 7. 1851, 18/34, 22. 8. 1860. www.dlib.si.

⁵¹ Izjema je italijansko dvočrkje *gl* za *lj*: *streglali* 'streljali' (DKV, 25).

⁵² V celotnem rokopisu grafem *s* še ni posplošen in se meša s *ſ*, praviloma na začetku besede, drugod pomotoma kot ostanek uveljavljene ga črkopisa bohoričice.

(1922: 40) navaja, da ga je Dajnko «posnel iz dalmatinščine in hrvaščine; x za ž izvira iz italijanščine-beneščine».⁵³

Z metelčico ga družita edino cirilična grafema ω za š, ki je podoben tudi Popovičevemu zapisu z grško črko omega (ω),⁵⁴ in ψ za č.

Iz bohoričice se ob redkih pomotah za zapis fonema z in c (npr. *kasen* 'kazen' (4), *persadvanje*⁵⁵ 'prizadevanje' (21), *Zefarja* (17), sicer vedno *Cesar-*), namenoma ohranja $\jmath$ za fonem s na začetku besede, pogosto tudi v kombinaciji s t (*ti*), drugod pa ne, kar spominja na pisno novost pri Hipolitu pred poznanjem Bohoričeve slovnice in Pohlina, ki je že pred Dajnkom uvedel po latinščini zapis nezvenečega sličnika kot s , sicer z drugačnimi omejitvami.⁵⁶ V besedilu *S. Atanazi* pa $\jmath$ nastopa dvojnično tudi v drugih položajih oz. je sprva redek tudi na začetku besede, pojavlja pa se tudi sredi besede (npr. na str. 17: *skrivej, skril* : *Zefarja, Kriftjani, profili, ufi, nafledila*), na str. 18: *sodb* (4-krat), *sojen, soditi, sodniki* (2-krat), *spokoril* : *Kriftjan-* (2-krat), *sodba, fodniki*, nikoli na str. 22 ali pa pogosteje (str. 25). Presenetljivo je v pismu uporabljen isti črkopis, toda z dosledno rabo $\jmath$ iz bohoričice za fonem s v vseh položajih (npr. *sim, mišlim, Gospod, pertifne, vfi, pifala, pifati*, tudi oblikoglasno za $-z$: *ješ*).

Med drugimi pravopisnimi posebnostmi je razlikovalen dosleden zapis nezložnih predlogov z vezajem namesto takrat navadnega, po Krelju uvedenega, opuščaja. Pisan je stično s predlogi ($k-$, $v-$, $z-$) in nestično z naslednjo besedo (po tradiciji ima le zvenečo varianto predloga z): npr. $k-$ *Zakramentam*, $v-$ *mestu*, $z-$ *laxnivim* (DKV: 3).

Velike začetnice razločujejo oblikoglasno nasprotje, česar bohoričica do 18. stol. (Gutsmana in Pohlina) ni poznala: v rokopisu sta skladna s sodobnim stanjem grafema S in Z (npr. *Svetnikov, Zakramente*), zapis za Š je iz cirilice, le srednja navpičnica

⁵³ Grafem x za $ž$ so v jadranski hrvaščini prevzeli po beneškem italijanskem črkopisu (nekateri latinične črke so lahko dobile drugačne glasovne vrednosti kot prej v različnih jezikih) (Proleksis enciklopedija, na spletu). Izkazan je npr. v slovarju *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et ungaricae* Fausta Vrančića (Benetke 1595); v hrvaških slovnica 18. in začetka 19. stol.: npr. Blaža Tadijanovića: *Svaschta po mallo illiti kratko sloxenyne immenah, i ricsih u illyrski, i nyemacski jezik* (Magdeburg 1761), Matija Antuna Reljkovića: *Nova slavonska, i nimacska grammatika. Neue Slavonische und Deutsche Grammatik* (Zagreb 1767), Josipa Jurina: *Slovkigna slavnaj slovinskoj mladosti diackim illirickim, i talianskim izgovorom napravljena* (Benetke 1793), Šime Starčevića: *Nova ricsoslovica iliriska: vojničkoj mladosti krajickoj poklonjena* (Trst, 1812). Kopitar podaja v *Glagolita Clozianus* (1836/1995, XL-VIII) v shemi primerjalne slovanske abecede x za $ž$ iz prevodov evangelijev za ilirsko (hrvaško-srbsko oz. srbsko-hrvaško) narečje: beneško (Bernardin Splitski (Benetke 1586), I. Bandulavić (Benetke 1640)), delno madžarsko (Emerik Pavić (Budim 1808)), med slovenskimi ali karantanskimi pa ga ima le Dajnko (Gradeč 1826). Variantno se x pojavlja tudi v Osapskem pasijonu iz srede 17. stoletja (Orel 2011: 392; NRSS, Ms 029).

⁵⁴ Ima krajšo srednjo navpičnico in nima spojenih zunanjih navpičnic, ki sta ravni in ne zaobljeni, zato sem kot približek zanj uporabila malo (in veliko) grško črko omega, ki je v pisavi Arial (ω) bližja kot cirilična varianta Ψ .

⁵⁵ Upoštevani so le posebni grafemi iz obravnavanega rokopisa.

⁵⁶ Pohlina je obrzjal $\jmath$ med samoglasnikom in variantno v sklopu *st* (l. 1783 tudi *sp*).

je vidno krajša (*W),⁵⁷ za Ž pa je X. Razločevanje med K in k v rokopisu ni vedno izrazito.⁵⁸

1.2.2 Preglednica razlikovalnih znakov za male in velike črke v črkopisih prve polovice 19. stol. (primerjalno s Popovičevimi sredi 18. stol.)

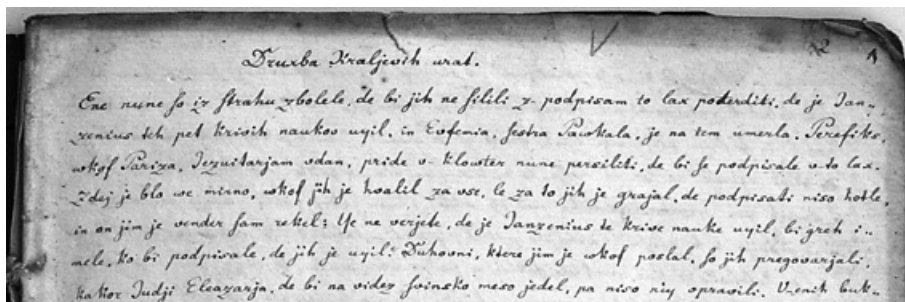
GAJICA	BOHORI- ČICA	POPOVIČ	DAJNČI- CA	METELČI- CA	ROKOPIS DKV
c C	z, c C, Z	z Z	c C	η η	c (*z) (*Z)
č Č	zh Zh	ч Ч	ч Ч	ч Ч	ч Ч
s S	ʃ, ʃʃ, ʃs, s S	ш Ш	s S	s S	s, ʃ S
š Š	ʃh, sh Sh	ш/ω III/?	ш Ш	ш Ш	ω Ш
z Z	s, ʃ, z S	з З	z Z	з З	z, s Z, S
ž Ž	sh, ʃh Sh	ш/ω III/Ω	x X	ж Ж	x (*sh) X

Zvezdica (*) označuje napačne zapise kot ostanke iz bohoričice.

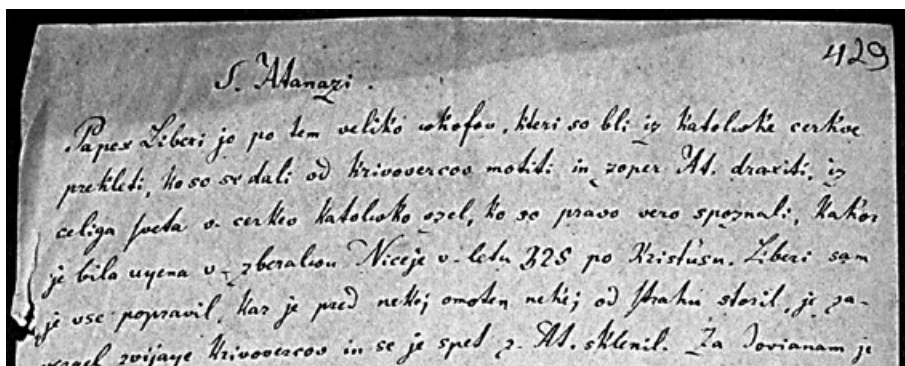
⁵⁷ Zapisani grafem ne ustreza.

⁵⁸ Predvidljivo je, da je pri *Kristjani* velika začetnica, ker je tipična za lastna in tudi občna imena oseb, a je *Cesar* dosledno pisan z veliko začetnico, *kralj* pa večinsko z malo.

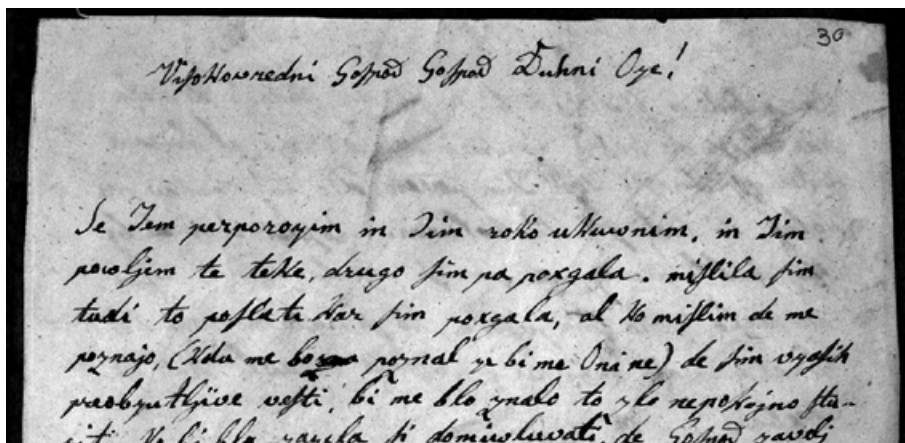
1.2.3 Vzorec pisave vseh treh delov rokopisa⁵⁹

Slika 1: Začetna stran rokopisa Družba Kraljevih vrat.

Slika 2: Začetna stran rokopisa S. Atanazi.

Slika 3: Začetek pisma.

⁵⁹ Posnetke rokopisa iz Nadškofijskega arhiva je pridobil M. Ogrin.

2 Sklep

Način zapisa priporniških in zlitniških fonemov je bil v času načrtnega iskanja ustrežnejše pisave od preroda dalje predmet obravnav jezikovno zavzetih posameznikov in različnih skupin izobražencev. Drugačna kombinacija grafemov v rokopisu in v uveljavljenih črkopisnih sestavih (bohoričici, dajncici, metelčici, ogrici) v slovenskem knjižnem jeziku začetnih desetletij 19. stol. pred uvedbo gajice odpira ob neznanih piscu, naslovniku, kraju ter natančnejši dataciji vrsto vprašanj, ki bi jih z novimi najdbami rokopisov razrešil čas. Črkopis je možno razložiti z namerno ali slučajno izbiro grafemov iz cirilice in drugih slovanskih sestavov ali iz obstoječih slovenskih črkopisov, zlasti dajncice. Če se z Dajnkovim črkopisom ne ujemajo le naključno, je morda Dajnkova reformirana pisava (z izjemo š) pred prepovedjo rabe ali celo po njej imela večji vpliv na pišoče, celo izven regionalnih okvirov. Sicer jo je možno utemeljiti kot zasebno rabo specifične kombinacije predlaganih grafemov po predhodnih reformatorjih črkopisa, kot so Popovič, Dobrovski, Vodnik, Bilc, Kopitar in še kdo. Predvidevamo lahko, da je v prvi polovici 19. stol. obstajalo še več različnih poskusov posodobitev črkopisa, ki še niso bili evidentirani, ali modifikacij sočasnih črkopisov.

Čeprav sklepamo, da se je izkazana kombinacija nadomestnih grafemov uporabljala individualno oz. v ozkem krogu (le pri piscu rokopisa in znancih), ob upoštevanju dejstva, da se je v Metelkovem krogu janzenistov uporabljala metelčica, domnevamo, da je bila znana večjemu številu piscev in bralcev ne glede na versko opredelitev, saj pismo nepripadnice janzenizma duhovniku, ki je bil njegov nasprotnik, izkazuje širšo rabo v osrednjeslovenskem prostoru.

VIRI IN LITERATURA

- Lucijan BRATUŽ, 1998: Črke v slovenskih rokopisih in tiskih od Brižinskih spomenikov do danes. *Dajnkov zbornik*. Ur. M. Jesenšek, B. Rajh. Maribor: Slavistično društvo. 351–72.
- Regalat ČEBULJ, 1922: *Janzenizem na Slovenskem in frančiškani: Inavguralna disertacija*. Ljubljana: Frančiškanska provincija Slovenije.
- Peter DAJNKO, 1824: *Lehrbuch der Windischen Sprache*. Gradec. Na spletu.
- Andrej FEKONJA, 1891: Kratka povestnica slovenskega pravopisa. *Ljubljanski zvon* 11/11. 611–18, 668–75, 719–25. Na spletu.
- Fran, slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU*. Različica 4.0. www.fran.si.
- Ožbalt GUTSMAN, 1777: *Windische Sprachlehre*. Na spletu.
- Jasna Honzak Jahić, 2003: Pohlinov in Metelkov opis slovenskega knjižnega jezika v luči časa njenega nastanka. *Slavistična revija* 51/pos. št. 331–50.
- Eleonora KERNC, Kopitar, Jernej. *Slovenska biografija*. Na spletu.
- France KIDRIČ, 1930: *Dobrovsky in slovenski preporod njegove dobe*. Ljubljana: Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani 7.
- , 1941: *Zoisova korespondenca 1809–1810* (Korespondence pomembnih Slovencev

- 2). Ljubljana: SAZU.
- : Popovič, Janez Sigismund Valentin. *Slovenska biografija* (= SB). Na spletu.
- Jernej KOPITAR, 1809: *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Na spletu.
- , 1836/1995: *Jerneja Kopitarja Glagolita Clozianus – Cločev glagolit*. Ur. J. Toporišič. Ljubljana: FF.
- Janko KOS, Jože TOPORIŠIČ: Vodnik, Valentin, *Slovenska biografija*. Na spletu.
- Martina KRŽAJ, 1979: Pisava in oblikoslovje pri Pohlinu. *Slavistična revija* 27/2. 291–95.
- Franc Ksaver LUKMAN: Poklukar, Jožef. *Slovenska biografija*. Na spletu.
- Fran Serafin METELKO, 1825: *Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen*. Ljubljana. Na spletu.
- Majda MERŠE, France NOVAK, Franc JAKOPIN, 1992: Fonološki sistem knjižnega jezika slovenskih protestantov. *Slavistična revija* 40/4. 321–40.
- Anja MUGERLI, 2010: *Slovenski črkopisi: Diplomsko delo*. Nova Gorica: Fakulteta za humanistiko. Na spletu.
- Irena OREL, 2011: Od znanega k manj znanemu v 18. stoletju: Od Škofjeloškega do Osapskega pasijona, od Stržinarjeve do Kadunčeve pesmarice, od pridig Janeza Svetokriškega do rokopisnih pridig s Koroškega. *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem*. Ur. M. Prainfalk. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja. [Elektronski vir]. 389–405.
- , 2013: Pohlinov jezik od *Abecedike* (1765) do *Bukev za brati inu moliti slavenskem žovnirjam* (1799): *Novi pogledi na filološko delo o. Marka Pohlina in njegov čas*. Ljubljana: ZIFF. 307–37.
- Matija OGRIN, 2011: Družba kraljevih vrat (Ms 036): Register slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja. *Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja (NRSS)*. Na spletu.
- Anja PELKO, 2016: Črkopis in jezik rokopisa Družba kraljevih vrat v slovenskem knjižnem jeziku prve polovice 19. stoletja: *Diplomsko delo*. Ljubljana: FF.
- Av gust PIRJEVEC: Kuralt, Martin. *Slovenska biografija*. Na spletu.
- Anton (Marko) POHLIN, 1783: *Kraynska grammatika, das ist: Die kraynerische Grammatik, oder Kunst die kraynerische Sprache regelrichtig zu reden, und zu schreiben*. Ljubljana. Na spletu.
- Janez Žiga Valentin POPOVIČ, 2007: *Glossarium Vindicum*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Ivan PRIJATELJ, 1924: Nekaj Vodnikovih pisem Kopitarju. *ČJKZ* IV. 147–67.
- , 1926: Korespondenca med Vodnikom in Kopitarjem. *ČJKZ* V. 121–43.
- , 1935: *Duševni profili slovenskih prepovediteljev*. Ljubljana.
- Fran RAMOVŠ, 1971: Delo revizije za Dalmatinovo Biblijo. *Zbrano delo (Prva knjiga)*. 115–34.
- Jakob RIGLER, 1968: *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: SAZU.
- Antoine RIVET DE LA GRANGE, 1723: *Nécrologe de l'abbaye de Nôtre-Dame de Port-Royal des Champs*. Amsterdam.
- Alexander SEDGWICK, 1998: *The Travails of Conscience: The Arnauld Family and the Ancient Régime*. Cambridge, London: Harvard University Press.

- Marijan SMOLIK: Zupan, Jakob. *Slovenska biografija*. Na spletu.
- : Zupan, Jurij. *Slovenska biografija*. Na spletu.
- Brian E. STRAYER, 2008, 2012: *Suffering Saints: Jansenists and Convulsionnaires in France, 1640–1799*. Brighton, Portland, Toronto: Sussex Academic Press.
- Karel ŠTREKELJ, 1922: Slovenska grafika. *Historična slovnica*. Maribor: Zgodovinsko društvo. 35–46.
- Jože TOPORIŠIČ, 1983: O Trubarjevi pisavi, pravorečju in pravopisu. *Jezik in slovstvo* 29/6. 226–32.
- , 1986: Bohoričica 16. stoletja. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi: Obdobja* 6. Ur. B. Pogorelec. Ljubljana: FF. 271–305.
- , 1989: Bohoričica 17. in prve polovice 18. stoletja. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ur. B. Pogorelec. Ljubljana: FF. 233–52.
- , 1991: Jezikoslovna teorija Matije Čopa v slovenski abecedni vojni. *Slavistična revija* 39/4. 455–74.
- Luka VIDMAR, 2006: Omembe Josefa Dobrovskega v korespondenci med Žigo Zoisom in Jernejem Kopitarjem v letih 1810–1818. *Slavica litteraria* X/9. 217–31.
- , 2007 (ur.): *Korespondenca Žige Zoisa*. Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva. Na spletu.
- , 2009: *Struktura in funkcija pisem iz literarnoprerodne korespondence Žige Zoisa: Doktorska disertacija*. Nova Gorica: Fakulteta za humanistiko. Na spletu.
- Valentin VODNIK, 1988: *Zbrano delo*. Ur. J. Kos. Ljubljana: DZS.

SUMMARY

The manuscript *Družba Kraljevih vrat*, written on handmade paper, describes the turbulent religious, political, and sociocultural events in the second half of the seventeenth century and at the beginning of the eighteenth century in the heart of French Jansenism and wisdom, the abbey of the Cistercian nuns at Port-Royal-des-Champs near Versailles, and it condemns the unjust persecution, accusation, humiliation, and violence against nuns, forcing false testimony, and so on, up until the expulsion and destruction of the nunnery. In the second part, it gives brief biographies of memorable personalities associated with the nunnery. A fascicle attached to the manuscript is written on factory-made paper. It is titled *S. Atanazi* and describes some episodes from the martyr's life of a patriarch from Alexandria from the fourth century, and his fight against the Arians that prosecuted him with the support of the authorities and falsely accused him of misdeeds. The accompanying letter by a woman, M. P., who sent the manuscript to an anonymous Jansenist priest, makes it possible to identify the circumstances under which the manuscript was written.

The variant of the alphabet used in the manuscript contains a specific combination or coincidental use of graphemes from different alphabet variants or innovations from the first half of the nineteenth century.

The writer of the manuscript and the author of the accompanying letter dropped the graphemes from the Bohorič alphabet used for writing the phonemes represented today by *c, č, s, š, z, ž*. The replacement of the graphemes from the Bohorič alphabet is made for the sibilants *s, z, c* with the same characters that are used today (*f* → *s*, *s* → *z*, *z* → *c*), which were already

introduced in the alphabet by the eastern Styrian grammarian Peter Dajnko (*s* had already been introduced by Marko Pohlin in the eighteenth century) and were generally accepted since the 1840s after Ljudevit Gaj's orthographic reform (in Gaj's Latin alphabet, known as *gajica*). The grapheme *f* for *s* is an exception because it is consistently preserved at the beginning of the word and before *t*. In the text on Athanasius, it is also preserved more frequently and inconsistently in other positions, whereas it is fully preserved in the letter. Digraphs from the Bohorič alphabet for the shibilants *š*, *ž*, *č* are replaced by graphemes from other alphabet structures (*fh* → *ω*, *sh* → *x*, *zh* → *υ*) and, with the exception of the first Cyrillic grapheme (*u*), they also match the ones used by Dajnko: Cyrillic *υ* is used for *č* and Croatian-Venetian *x* is used for *ž*. The only exception is the grapheme for the fricative *š*, which is similar to the Cyrillic *u* (in handwriting only, with a shorter middle vertical: *ω*), and is also taken into account in the reformed alphabet of the Carniolan grammarian Franc Metelko (1825). Already in the middle of the eighteenth century, Johann Siegmund Popowitsch proposed that it be used for the phoneme now represented by *ž*. After reviewing the new graphemes for a reformed European/Slavic alphabet proposed by linguists from the middle of the eighteenth century onwards (by Popowitsch)—and especially in the first two decades of the nineteenth century, conceived in Sigmund Zois's Enlightenment circle with proposals by Valentin Vodnik, Jernej Kopitar, and others, and with the expected final decision or at least with the support of the Czech alphabet reformer Josef Dobrovský—it turned out that most of those had already been proposed, but they may have been taken over from the contemporary renovated alphabet structures by Dajnko (and Metelko), or simply matched them.

Because the writer, the addressee, the place, and the exact date of the manuscript are unknown, several questions related to it remain unanswered. It could be that prior to its abolition (or even after it), Dajnko's alphabet also influenced writers from Carniola. Despite the fact that Metelko's circle of Jansenists was using the Metelko alphabet (*metelčica*), it is assumed that such graphemes were used more widely, probably regardless of religious orientation, because the letter by this person that was not a Jansenist addressed to a priest that was opposed to Jansenism suggests a more established written practice in the central Slovenian area. It could even be assumed that there were several different attempts to modernize the Slovenian alphabet in the first half of the nineteenth century that have not yet been recorded. Only newly discovered manuscripts with a different set of graphemes from this period would eventually make it possible to determine whether the aforementioned structure of graphemes was used widely or only in certain (Jansenist) circles, or whether it was limited to a narrower group of writers.

Despite its brevity and fragmentary nature, the manuscript is a unique alphabetic source with significant importance for the history of Slovenian writing because it proves that prior to the introduction of the Gaj alphabet in the 1840s there were several well-established alphabets in Carniola in limited or private use with different combinations of single-letter graphemes for writing fricative and affricate sibilants and shibilants that were already foreseen, but ultimately were not chosen or established by linguists.